

Ивана КОМАТИНА

Историјски институт Београд

Кнез Михаилова 36/II, Београд, Србија, ivana.komatina@iib.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-9281-3345>

ИЗМЕЂУ ИСТОРИЈЕ И ТРАДИЦИЈЕ – НАРАТИВИ О СТЕФАНУ НЕМАЊИ У ДУБРОВАЧКИМ ХРОНИКАМА

Апстракт: У раду се износе вести које дубровачки хроничари од краја XV до XVIII века доносе о родоначелнику Немањића – Стефану Немањи. Намера нам је да утврдимо колико ти наративи имају потврду у савременим историјским изворима, а уколико припадају само дубровачкој традицији да укажемо на чему је она заснована и колико су такве вести веродостојне.

Кључне речи: хуманизам, дубровачка историографија, Стефан Немања, Дубровник, хронике.

Нови духовни и књижевни покрети хуманизам и ренесанса, зачети у Италији брзо су се проширили на тлу Европе, а чињеница да је Дубровачка република била увек део медитеранског миљеа допринела је да се њихови принципи и културни обрасци релативно брзо прихвате и усвоје на том простору.¹ Већ крајем XIV века, Дубровник, важан привредни и културни центар на Јадрану, постаје станица значајних „путујућих“ хуманиста, али и *vice versa*, те су многи Дубровчани своје знање потражили ван зидина града у важним хуманистичким центрима Италије и Француске.² Хуманистички вал у науци и уметности заснован на античким узорима постао је важан отисак историографије тог времена која, како је већ примећено, на том простору уз европске теме неретко услед притиска османских

¹ V. REZAR, *Dubrovački humanistički istoriograf Ludovik Crijević Tuberon, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 37 (1999) 47–94, str. 47–49.

² Исто, 49–50.

освајања доноси и теме везане за историју града Дубровника, али и Приморје и залеђе у целини.³ За нашу тему су од посебног значаја вести које дубровачки хроничари доносе о првом владару из династије Немањића, Стефану Немањи, односно у контексту којих догађаја се они наводе.

Наративе који би се можда могли повезити са неким подацима који су нам познати из времена првих Немањића најпре срећемо у *Дубровачким аналима (Annales Ragusini)* који су настали у периоду од краја XV века до средине XVI века,⁴ а описују догађаје од 457. до 1550. године.⁵ У поменутом спису можемо прочитати о оснивачу града Радославу Белу, затим о првом краљу Стефану, те о „босанском краљу Стефану“, а у којима можемо препознати традицију везану за српског краља Стефана Првовенчаног, краља Радослава и цара Душана.⁶ Иако нема помена родоначелника династије Немањића – Стефана Немање јасно је да је најранија дубровачка историографија показала интересовање за догађаје из времена Немањића и да су неки одблесци српске средњовековне историје нашли своје место у њој.

Крајем XV и током првих деценија XVI века у делу *Commentaria de temporibus suis (Записи о властитом времену)*,⁷ дубровачки аналита Лудовик Цријевић Губерон (1458–1527) је описао важне догађаје на југоистоку Европе у једанаест књига, а у оквиру пете

³ V. REZAR, Dubrovački humanistički historiograf Ludovik Crijević, 49.

⁴ N. NODILO, Prvi ljetopisci i davna historiografija dubrovačka, *Rad JAZU* 65 (1883) 92–128.

⁵ *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*, ed. N. NODILO, Zagrabiae 1883, VII–X; N. NODILO, Prvi ljetopisci, 94–100, 108–110. Састављали су их нажалост именовани непознати аутори, њих пет или шест, а незнатно измењена редакција сачувана је у Сторанијевом рукопису и у њој се догађаји излажу до 1510. године П. КОМАТИНА, Quis ergo presbyter Diocleas? Рана дубровачка историографија и Летопис попа Дукљанина, *Историјски часопис (=ИЧ)* 69 (2020) 186–226, стр. 198, нап. 31 [П. КОМАТИНА, Quis ergo presbyter Diocleas? Rana dubrovačka historiografija i Letopis popa Dukljanina, *Istorijski časopis (=ИЧ)* 69 (2020) 186–226].

⁶ *Annales Ragusini*, 5–7, 15, 26, 35–40.

⁷ Дело *Коментар* објављено је у Немачкој 1603. године (поновљена издања из 1627. и 1746. године) и садржи целовите *Коментаре* и рукопис проширеног одломка о Дубровнику који је после објављен под насловом *Commentariolus de origine et incremento urbis Rhacusanae* из 1790. године, детаљно о спису V. REZAR, De origine et incremento urbis Rhacusanae Ludovika Crijevića Tuberona, (kritičko izdanje, prijevod i komentar, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 51/1 (2013) 75–153, str. 75–82. Види и П. КОМАТИНА, Quis ergo presbyter Diocleas, 191–192.

књиге Туберон је саставио подужи екскурс о настанку и историји града Дубровника, под насловом *О пореклу и развоју дубровачког града (De origine et incremento urbis Rhacusanae)* у коме се бележи и традиција која се везује за прве Немањиће, између осталог и Стефана Немању.⁸

У поменутом екскурсу у оквиру последње целине у којој је изложена кратка историја Дубровника под млетачком и угарском влашћу од XIII до XV века Туберон говори о процвату града који је повећавао „своје зидине и број кућа“, те наводи и да је због „шкрта тла оскудевао храном“ због чега су се „много више него пре бавили морепловством“ и да им је „по побожности знаменити муж Стефан Немања, који је у то време заповедао Босанцима у Илирику“ у знак добрих односа „даривао велики део стонске територије са читавим полуострвом, који се према каштелу назива Рат“.⁹ Наратив о Стефану Немањи и Дубровчанима наставља речима како је „у исто време“ с њима „установио пријатељство Лудовик, Карлов син, краљ угарски који је водио рат са Млечанима...“.¹⁰

Занимљиво је да Туберон продају Стонског рата, коју је обаvio краљ Стефан Душан 1333. године везује за име великог жупана

⁸ Туберон је поменути екскурс око 1520. године издвојио у посебан извод и послао Марину Бунићу, уз молбу да ако је потребно начини измене. У тој верзији одломка постоје одређене разлике у односу на онај о Дубровнику у целовитим *Коментарима*, али није јасно да ли оне припадају самом Туберону или Марину Бунићу, V. REZAR, *De origine et incremento*, 78–80. У даљем раду користимо најновије критичко издање тог издвојеног екскурса о Дубровнику: V. REZAR, *De origine et incremento urbis Rhacusanae Ludovica Crijevića Tuberoni (kritičko izdanje, prijevod, komentar)*, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 51/1 (2013) 75–153.

⁹ „...Amplificata moenibus ac tectis urbe ciuium quoque numerus in dies magis magisque augebatur: nam multi ex proximis regionibus...“, „...Caeterum quum ciuitas soli asperitate frumento anguste uteretur, nauiga ti oni multo enixius quam antea inopia cogente incumbere coepit, frugesque nauibus conuehere, nec non alias merces aliis, ut fieri solet, permutare. Ex qua profecto re et ingentes breui compararunt opes, et Illyricis regulis mercibus aduectis magno simul usui, simul uoluptati esse. Sane prisci Rhacusani finitimos reges omnibus officiis adeo prosequuti sunt, ut uir religione insignis, Stephanus Nemagna, Bossinatibus in Illyrico id temporis imperans, Rhacusanorum in se officiis quibus eius gratiam promeruerant, permotus non mediocrem his Stanei agri partem dono dederit cum tota chersoneso a Rhataneo castello denominata...“, V. REZAR, *De origine et incremento*, 118, 120, 148, nap. 69.

¹⁰ „...Quin etiam eadem fere tempestate Lodouicum Hungarorum regem, Caroli filium, eum qui cum Venetis bellum gessit, amicitiam cum Rhacusanis instituisse comperio...“, V. REZAR, *De origine et incremento*, 120.

Стефана Немање (1166–1196) за кога каже да је „заповедао Босанцима у Илирику“, како неретко дубровачки хроничари називају српске владаре као и целу територију залеђа на ком се налазила српска и босанска држава.¹¹ Након тога Туберон наставља излагање хронолошки о догађајима који следе продаји Стонског рата, тј. о миру који је склопљен између Угарске и Млетачке републике.¹² Није најјасније зашто је поменути дубровачки хроничар краља/цара Душана назвао именом оснивача династије Немањића, будући да је у Дубровнику његовог времена сигурно постојало сећање на српског краља/цара, посведоченог пријатеља Дубровчана. Такође, пада у очи што је цела епизода о продаји Стонског рата у *Дубровачким анализима* приписана „Стефану краљу“ у коме се на том месту јасно може разазнати личност краља Стефана Душана,¹³ те стога није јасно због чега је Туберон, иако је користио поменуто дело анонимних анализата, очигледно познат историјски догађај приписао Стефану Немањи.

Средином XVI века дубровачки племић Никола Рањина (1494–1582), који је био члан Великог већа, у неколико наврата кнез Лопуда и Корчуле, али и Дубровачке републике допунио је и прерадио *Дубровачке анализе*.¹⁴ Важне функције које је обављао оставиле су трага и у његовим списима, а проматрајући вести о првим Немањићима може се уочити да прави први искорак у односу на раније анализисте, те се у његовом делу јасно разазнају вести засноване на историјским изворима са којима се сусретао.

Ипак, за разлику од Туберона он уводи великог жупана Стефана Немању у реалан историјски контекст. Рањина, наиме, бележи како је „1172. године Немања краљ Рашке или заправо Босне, са великом војском дошао да покори Дубровник“, те да је пленио целу жупу Брено тј. Астареју, али и ради посвећења епископа Котора кога је екскомуницирао архиепископ Дубровника као свога суфрагана због непослушности, као и епископе Улциња, Травуније, Скадра, Свача и

¹¹ П. КОМАТИНА, *Quis ergo presbyter Diocleas*, 200.

¹² V. REZAR, *De origine et incremento*, 148–149, нар. 70, 71.

¹³ *Annales Ragusini*, 35–40. Д. ЈЕЧМЕНИЦА, Прва стонска повеља краља Стефана Душана, *Стари српски архив* 9 (2010) 25–50 [Д. ЈЕЧМЕНИЦА, *Prva stonska povelja kralja Stefana Dušana*, *Stari srpski arhiv* 9 (2010) 25–50]. В и ИСТИ, Друга стонска повеља краља Душана, *Стари српски архив* 9 (2010) 51–61 [Д. ЈЕЧМЕНИЦА, *Druga stonska povelja kralja Dušana*, *Stari srpski arhiv* 9 (2010) 51–61]; П. КОМАТИНА, *Quis ergo presbyter Diocleas*, 201–206.

¹⁴ *Annales Ragusini*, X–XII.

Дриваста.¹⁵ Повод за напад на Дубровник Рањина дакле налази у црквеним приликама. Немањи се приписује да је „посветио“ епископа Котора кога је као и своје остале побројане суфрагане „екскомуницирао дубровачки архиепископ“ кога не именује.

Из византијских извора се зна да Немања „потчињава Хрватску“ и „присваја власт“ над Котором крајем шездесетих и почетком седамдесетих година XII века односно, како је то у историографији протумачено, да је тада нападао дукат *Хрватске и Далмације*.¹⁶ Иако, не постоји изричит савремени извор који сведочи да је Стефан Немања тада нападао Дубровник, сматрамо да у релацији са Хонијатовим податком о нападу на Хрватску и Котор, тј. новоосновани дукат *Дукље, Далмације и Хрватске* и млетачким освајањем града, и сарадње Срба и Млечана у њиховом рату против Византије,¹⁷ Рањина вест о Немањином пустошењу Астареје не би требало да буде

¹⁵ „...L'anno di Cristo 1172. Nemana re di Rascia, o vero di Bosna, con gran exercito venne alla obsidione di Ragusa, guastando et depredando tutta contrada di Breno, alla devotion dello episcopo Cattarino, quale excomunicato aveva lo arcivescovo di Ragusa, come suffraganeo suo, per la inobedientia, et i episcopi Dulchinese, Tribunese, Scutarenses, Strinacense et Drivastense. Li conveneva de suo reame, et separolli dalla ecclesia Ragusina et fatti li guasti, tornò nel suo paese...“, *Annales Ragusini*, 218. За *Strinacense* је у фусноти издања назначено је да је у питању епископ Свача: „Forse nell' originale era scritto *Suacense*“, *Annales Ragusini*, 218, f. 2, 4. Аутор издања, будући да хроничар прво наводи догађаје из 1172, затим из 1173, а затим изнова описује Немањин напад под 1172. г, сматра да је у оригиналу била написана 1177. година, као код Растића. Међутим, могуће је и да Рањина из неког разлога „додаје податке“ везано за Немању из 1172, а затим описује догађаје из 1184, односно постоји могућност и да су каснији хроничари (Орбин, Растић) „збуњени“ поновним навођењем 1172. године сматрали да је у питању 1177. г.

¹⁶ *Nicetae Choniatae Historia*, ed. Ioannes Aloysius van Dieten, Corpus fontium Historia Byzantinae 11, Berlin – New York 1975, 158–159; *Византијски извори за историју народа Југославије (=ВИИИЈ) IV*, ур. Г. ОСТРОГОРСКИ, Београд 1971, 147 [*Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije (=VIINJ) IV*, ur. G. OSTROGORSKI, Beograd 1971].

¹⁷ Византијски историчар Јован Кинам сведочи о подстицању Срба од стране Млечана на борбу против Византије 1172. године: „...у то време се Срби (Σέρβιοι), пошто их Венети на то подстакосе припремању на устанак, па кад Стефан који тамо владаше Хунима, напусти живот, тамо настаде велика пометња“, *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, ed. A. MEINEKE, Bonn 1836, 286; *ВИИИЈ IV*, 102, нап. 298 са аргументима за датацију догађаја у 1172. годину.

занемарена.¹⁸ Наратив како је Немања посветио которског епископа који је са епископима, како се види са територије Дукље, показао непослушност дубровачком архиепископу, могао би да буде одблесак сукоба дубровачке и барске цркве око јурисдикције над поменутиим епископијама, а занимљив историјат епископије Котора за коју знамо да је од XI века била под архиепископијом Барија, могао је да подстакне Рањину да испише наведене редове. Наиме, 1172. године је папа Александар III упутио Рајналду, новом архиепископу Барија повељу о постављењу за митрополита и том приликом истиче да су дубровачка и баријска цркве некада биле у сукобу управо око права над епископијом Котора. Папа Александар III наводи да је одржано суђење између претходног архиепископа Барија, Јована (1151–1172) и дубровачког архиепископа пред њим.¹⁹ Которски епископ је лично сведочио у том спору у корист баријске цркве, чиме је разјашњено питање припадности которске епископије, а дубровачка црква након тога је своје право у својим повељама искључиво ограничавала на Котор тј. Росе.²⁰ Дакле, у основи Рањинине приче може да лежи и сукоб баријске и дубровачке цркве око Котора. Ипак, није најјасније зашто Рањина Немањи приписује оштру улогу противника дубровачке цркве, када из историјских извора знамо да је током његове владавине Дубровачка архиепископија задржала своју јурисдикцију и у Дукљи, нарочито ако се приклони пажња Хонијатовој вести да је у то време нападао Котор.²¹ Додуше, извори који сведоче о мирољу-

¹⁸ И. КОМАТИНА, И обнови своју дедовину и боље је утврди – Стефан Немања и Стефан Првовенчани и уобличавање српске државности, *Стефан Првовенчани и његово доба*, ур. А. РАСТОВИЋ – И. КОМАТИНА, Београд 2019, 37–58, стр. 40–42 [И. КОМАТИНА, I obnovi svoju dedovinu i bolje je utvrdi – Stefan Nemanja i Stefan Prvovenčani i uobličavanje srpske državnosti, *Stefan Prvovenčani i njegovo doba*, ур. А. RASTOVIĆ – И. КОМАТИНА, Београд 2019, 37–58]; ИСТА, Неке особености српско-дубровачких односа у светлу уговора од 27. септембра 1186. године, *Мешовита грађа* 45 (2024) 9–34, стр. 15–22 [И. КОМАТИНА, Неке особености српско-дубровачких односа у светлу уговора од 27. септембра 1186. године, *Мешовита грађа* 45 (2024) 9–34].

¹⁹ *Codice diplomatico Barese I*, eds. G. B. NITTO DE ROSSI – F. NITTI DI VITO, Bari 1897, 42–44, 61–63, 94–95, 99–101. Детаљно: И. КОМАТИНА, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016, 200–201 [И. КОМАТИНА, *Crkva i država u srpskim zemljama od XI do XIII veka*, Београд 2016].

²⁰ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (=CD) II*, ed. T. SMIČIKLAS, Zagrabiae 1904, 206–207; *CD III*, Zagrabiae 1906, 274–275.

²¹ *CD II*, 198–199; И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 211–212.

бивом односу Немање и дубровачке цркве везани су за његову познију владавину, што оставља простор да се српски велики жупан можда на почетку своје владавине није односио с нарочитом благонаклоношћу ка поменутој цркви.

Рањина потом врло исцрпно под 1184. годином описује нови сукоб Немање и Дубровника. Опет се, као и при опису напада из 1172. године, за Немању наводи да је „краљ Рашке заправо Босне“, те да је окупио велику војску на мору и по копну у намери да опседне Дубровник. Дубровчани су, пише даље хроничар, видевши да су нападнути са мора и копна, послали у Арбанију војску која је однела победу над словенском, а потом се вратила у Дубровник 18. августа. Немања је, видевши пораз своје војске уништио целу територију Дубровника због *убиства* епископа Захумља и других његових суфрагана, а затим се вратио у своју земљу.²² „Следеће године“, наставља хроничар, дошао је са тридесет хиљада коњаника у Дубровник те је осам дана са опсадним справама упропаштавао целу околину, да би у недељу на дан Светих Петра, Ловра и Андреја својим справама већ оштећене винограде нападао, те пошто их је уништио вратио се са војском у своју земљу.²³ Рањина први доноси вести о Немањиним сукобима са Дубровчанима 1184. и 1185. године, ако изузмемо уговор о миру који је Стефан Немања 27. септембра 1186. године закључио са Дубровчанима, у коме нема изричитих података о самом току ратовања и тзв. „меморандум из 1255. године“ у коме се бележи успомена да је седамдесет година раније Немања заузео град.²⁴

²² Издавач сматра да је на месту где се помиње убиство епископа Захумља „per la uccisione di Zaclmlnia episcopo“ текст искварен те да треба да стоји „per la decisione di episcopo di Zachulmia“, *Annales Ragusini*, 219.

²³ „L’anno di Cristo 1184. Nemagna sopradetto, re di Rascia o vero di Bosna, etiam questo anno fece uno gran exercito per mare et per terra, per assediare la città di Ragusa: galere 3, galioni 2, con 8 saettie molto ben armate. Et vedendosi li Ragusei esser assediati per mar e per terra, armorno 3 navi grosse, uno galione et 7 navili, (*et li*) mandarono in Arbania, dove assalirono talmente allo Capo de Pali, che fu presa tutta la armata di Schiavi, et (*con*) vittoria tornarono a Ragusa alii 18 d’agosto. Dove veduto Nemagna la rotta della sua armata e (*la*) presa, ruinò tutto lo territorio di Ragusa, per la uccisione di Zachulmia episcopo et altri suoi suifraganei; poi si tornò allo suo paese. Et nello anno seguente venne con exercito da novo con 30 millia cavalli a Ragusa; et ruinando per 8 giorni tutto lo contorno con tormenti e macchine, lo seguente giorno di dominica, nella festa de santi Pietro et Laurentio et Andrea, messo foco in certe sue macchine et artaglieria, ruinò poi tutte le vigne già guaste per avanti; et fatta ruina, si parti con exercito nello suo paese...“, *Annales Ragusini*, 218–219.

²⁴ V. FORETIĆ, Ugovor Dubrovnika s srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i*

Познији хроничари се ослањају на Рањинине вести, али није најјасније одакле Рањина црпи податке и колико су они веродостојни. Он, дакле, не спомиње Немањиног брата Мирослава и његово ангажовање у рату са Дубровником. Такође, он наводи да је Немања опустошио град између осталог због убиства епископа Хума и других његових суфрагана (дубровачког архиепископа, прим. аут.). У познатим историјским изворима тог доба не спомиње се убиство „хумског епископа“, већ сплитског архиепископа Рајнерија кога су према Томи Архиђакону, у августу 1180. г., убили припадници племена Качића у Пољицама.²⁵ Са друге стране управо се први помени хумског кнеза Мирослава везују за његове спорове са сплитском црквом.²⁶ Поставља се питање да ли је убиство сплитског архиепископа које су починили Словени из неког разлога Рањина заменио за „убиство хумског епископа“, што је уједно и Немањи приписано као повод за напад на град, односно колико су вести о сукобу хумског кнеза и сплитске цркве заправо преобликоване у повод за Немањин напад. Такође, ако се прихвати да је „per la uccisione di Zaclmlnia episcopo“ заправо погрешно исписано те да треба, како предлаже издавач, да стоји „per la decsione di episcopo di Zachulmia“, онда то потпуно мења претпоставку о разлозима Немањиног напада.²⁷ Заправо у таквом схватању излази да Немањи није одговарало отлучење епископа

umjetnosti 283 (1951) 51–118, стр. 58–61, где се осврће на тзв. меморандум из 1255. Поменути меморандум је уствари записник са парнице која је вођена крајем 1252. и почетком 1253. између дубровачке и барске цркве пред папом, И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 327–328; И. КОМАТИНА, Неке особености, 15–22; Н. ПОРЧИЋ, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама. Доба Немањића*, Београд 2017, 129–131 [Н. ПОРЧИЋ, *Dokumenti srpskih srednjovekovnih vladara u dubrovačkim zbirkama. Doba Nemanjića*, Београд 2017].

²⁵ Архиепископ је убијен док је покушавао да одреди границе имања сплитске цркве, јер је дознао да су извесни Словени присвојили црквене поседе, *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*, eds. О. PERIĆ – Д. KARBIĆ – М. МАТЈЕВИЋ SOKOL – Ј. ROSS SWEENEY, Budapest – New York 2006, 124–126; И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 209–210.

²⁶ Наиме, папа Александар III 6. јула 1181. г. пише угарском краљу Бели III да се постара да сплитској цркви врати новац који је припадао почившем сплитском архиепископу и да дозволи да се посвећују „она места у којима се зна да су некада биле катедралне столице“, *CD II*, 175. Кнезу Мирославу је исти папа упутио писмо већ следећег дана критикујући га због поменутог новца и што не дозвољава да се посвете „она места у којима се зна да су некада биле катедралне столице“, *CD II*, 176. Детаљно о томе: И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 209–210.

²⁷ *Annales Ragusini*, 219, f. 1.

Хума и других суфрагана дубровачких епископа. Каснији хроничар Јуније Растић пак доноси вести о *протеривању* стонског епископа Доната од стране хумског кнеза Мирослава, без помена *убиства*.²⁸ Иако је незахвално ретроспективно кроз Растићево дело посматрати Рањинине вести можда не би требало занемарити ни могућност да је ранији хроничар међу разлозима за Немањин напад на том месту подразумевао баш догађаје у вези са стонским епископом Донатом.

Пред крај XVI века, Серафин Раци (1531–1613), свестрани доминиканац родом из Италије, који је обављао службу у Дубровнику, објавио је 1595. године *Историју Дубровника (Storia di Raugia)* у којој податке о оснивању и историји града Дубровника заснива на Тубероновом тексту и *Дубровачким анализима*.²⁹ Међутим, за разлику од Туберона, он на једном месту под 817. годином бележи: „...Stefano Nemagna Principe de Bossinati il quale prima per i beneficii riceuuti da Raugai hauea fatto loro dono di gran parte del territorio di Stagno“,³⁰ а затим неколико поглавља касније под годином 1333. године бележи: „...Stefano Rè di Bossina, à persuasione d’un suo secretano Catarrino, chiamato Buchia amico grande dei Raugai, donato loro il territorio di Stagno e di Ponta...“.³¹

Дакле, испрва Раци анахроно приписује продају Стонског рата Стефану Немањи и то хронолошки смешта у почетак IX века, а затим исправно везује продају Стонског рата за краља Душана и његово доба. Штавише код њега наилазимо на детаље које можемо пронаћи у одлукама Малог већа, а који говоре о ангажовању Которанина Буће који је добио одређени део земље на Стонском рату.³² Заправо, тај пример и осликава вести дубровачких хроничара где често некритички приступ излагања догађаја ипак у себи крије изворе првог реда. Под годином 1440. Туберон наводи да је деспот Ђурађ Бранковић наследио деспота Стефана те да је „последњи наследник

²⁸ *Chronica Ragusina Junii Resti (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Ioannis Gundulae (1451–1484)*, ed. S. NODILO, Zagrabiae 1893, 66.

²⁹ S. RAZZI, *La Storia di Raugia*, Lucca 1595, 7–11 sq; П. КОМАТИНА, *Quis ergo presbyter Diocleas*, 216.

³⁰ S. RAZZI, *La Storia di Raugia*, 16.

³¹ S. RAZZI, *La Storia di Raugia*, 41.

³² „...Nicole de Bucha unum terrenum in Ragusio valoris L. librar. gross, et unam partem in dicta Puncta...“ – *Monumenta Ragusina: Libri reformationum* A. 1347–1352. 1356–1360. Additamentum a. 1301–1305, 1318, 1325–1336, t. 2, ed. F. RAČKI, Zagrabiae 1882, 347–348.

из порода Стефана Немање“, чиме се јасно истиче познавање родословних веза између Немањића и Бранковића.³³ Дакле, Туберон и Раци помињу родоначелника Немањића, Стефана Немању, али ни један ни други не везују његово деловање за реални историјски контекст, то пак чини Рађина, који је приликом прераде *Дубровачких анала* који не доносе вести и Немањи управо тај сегмент допунио на врло занимљив начин.

* * *

Дубровачки историчари хуманистичке епохе јужнојадранске обале XVII и XVIII века доносе нову традицију о првим Немањићима, те и о Стефану Немањи, а Мавро Орбин (1563–1610) је несумњиво један од њихових најзначајнијих представника.³⁴ Он је објавио у Пезару 1601. г. дело *Il Regno de gli Slavi (Краљевство Словена)* у намери да европској публици пре свега приближи прошлост Јужних Словена. Састављено је од три целине – у првој се доносе вести о пореклу Словена и развоју њиховог царства, друга – чији наслов гласи *Историја краљева Далмације и осталих суседних земаља Илирика од 495. до 1161*, заправо је Орбинијев тобожњи превод на италијански језик латинског списка познатог као *Летопис попа Дукљанина*, а трећа целина носи наслов – *Наставак већ поменути Историје краљева Далмације*.³⁵ За нашу тему је управо ова трећа целина од изузетног значаја јер у њој наилазимо на занимљиве вести о деловању родоначелника Немањића, Стефана Немање.

Орбин, нема сумње наставља причу од догађаја где поп Дукљанин наводно прекида своје вести, дакле о односу „војводе Десе“ и „кнеза Радослава“. Деса је, пише Орбин, „владао у Хуму, све до Котора и у Гоњој Зети...“, и целог живота беше господар у реченим земљама, те му их „кнез Радослав са својом браћом никада није могао одузети“. ³⁶ После смрти Десе, наставља даље Орбин, у поменути областима почели су да владају његови синови: Мирослав, Немања и Константин“, који су „почели да теже за краљевством Рашке

³³ „...del 1440. essendo succeduto à Stefano nello stato di Samanadria regione della Misia inferiore tra il monte Emo & il Dannubio fiume, Giorgio Despoto, quasi ultimo successore della progenie di Stefano Nemagno...“ – S. RAZZI, *La Storia di Raugia*, 56.

³⁴ М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, прир. С. ЋИРКОВИЋ, Београд 2006, XI–XCIV [М. ORBIN, *Kraljevstvo Slovena*, прир. S. ĆIRKOVIĆ, Beograd 2006].

³⁵ М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, XI–CXLV, CXLVIII–CLXIV.

³⁶ MAURO ORBINI, *Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni historia*, Pesaro 1601, 245; М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 14–16.

и Доње Зете. Окупивши јаку војску пођоше на Зету, а кнез Радослав видевши то „укрца се на лађу те из Улциња дође у Дубровник и тако Мирослав, Немања и Константин заузеше Зету са градовима сем Котора који оста под кнезом Радославом“.³⁷

Што се тиче наведених сукоба кнеза Радослава и Десе, а потом његових синова, није тешко уочити да Орбин најпре жели да пружи податке о прецима Немањиним, те тако узима да је његов отац Деса.³⁸ Из неког разлога он Немањиног брата Страцимира назива Константин. Прича о ратовању браће у Зети, те одлазак кнеза Радослава у Дубровник заснована је несумњиво на подацима о Немањином освајању Дукље о коме нас између осталог обавештава писмо барског епископа Гргура сплитском канонику Гвалтерију из 1183/1184, затим Немањин син Стефан Првовенчани у *Житију Св. Симеона* насталом у првим деценија XIII века, те посредно и изјава кнегиње Десиславе, уколико наравно у лику кнеза Радослава препознамо последњег дукљанског великог кнеза Михаила.³⁹

Браћа су, пише даље Орбин захтевала предају кнеза Радослава и његовог брата Иваниша, што су Дубровчани вешто избегли, због чега су „послала друге поклицаре да запрете Дубровчанима“. Затим, су окупила војску и „следеће године“ се спустила у Конавле „са намером да плене“.⁴⁰ Посебно се наглашава како су уз кнеза Радослава били Котор и Драч, те да је доста људства послато у помоћ Дубровчанима из ова два града. У Конавлима се „утаборило три хиљаде Мирослављевих војника“ који је уз помоћ остале војске требало да нападне Дубровник. Дубровачку војску је наводно предводио Никола

³⁷ Затим су браћа захтевала предају кнеза Радослава и његовог брата Иваниша, што су Дубровчани вешто избегли, због чега су браћа „послала поклицаре да запрете Дубровчанима, М. ORBINI, *Il Regno degli Slavi*, 245–246; М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 14–16.

³⁸ С. ЋИРКОВИЋ, Преци Немањини и њихова постојбина, *Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви: Историја и предање*, ур. Ј. КАЛИЋ, Београд 2000, 21–29, стр. 24 [S. ĆIRKOVIĆ, Preci Nemanjini i njihova postojbina, *Stefan Nemanja – Sveti Simeon Mirotočivi: Istorija i predanje*, ур. Ј. KALIĆ, Београд 2000].

³⁹ СТЕФАН ПРОВОЕНЧАНИ, *Сабрана дела*, прир. Љ. ЈУХАС ГЕОРГИЈЕВСКА – Т. ЈОВАНОВИЋ, Београд 1999, 38–40 [STEFAN PRVOVENČANI, *Sabrana dela*, прир. LJ. JUHAS GEORGIEVSKA – T. JOVANOVIĆ, Београд 1999]; И. РАВИЋ, Писмо барског епископа Гргура сплитском канонику Гвалтерију, *Стари српски архив* 10 (2011) 183–190 [I. RAVIĆ, Pismo barskog episkopa Grgura splitskom kanoniku Gvalteriju, *Stari srpski arhiv* 10 (2011) 183–190]; Н. ПОРЧИЋ, *Документи*, 282–284.

⁴⁰ М. ORBINI, *Il Regno degli Slavi*, 245–246; М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 16–17.

Бобаљевић, који је уз добру тактику поразио Мирослава, те „Десини синови неко време престадоше да узнемиравају Дубровчане“.⁴¹ У историографији је утврђено да је помен породице Бобаљевић овде анахрон, будући да њен први помен налазимо у првим деценијама XI–II века, као и сената чија се улога у поменутом сукобу истиче. Такође, Конавли тек од XV века припадају Дубровнику.⁴² Уз све исправно примећене анахронистичке детаље, намеће се питање да ли је у питању нека традиција о сукобу Мирослава и Дубровчана и у које време би се она могла сместити? Узрок сукоба је одбијање Дубровчана да предају кнеза Радослава и његовог брата Иваниша, након што су Немања и браћа освојили Зету сем Котора. На основу потоњих Орбинових вести о поморској бици између кнеза Мирослава и Дубровчана под заповедништвом Михе Бобаљевића, што се у историографији с правом смешта у 1184. годину и о његовој осмодневној опсади Дубровника из 1185. г, чини се да се опис његовог сукоба код Конавла у циљу напада на град може разумети као увертира у те догађаје.

Иако Орбин читаву епизоду завршава речима „у то време“ Немања и браћа „освојивши Зету сакупише војску и кренуше против Рашке“, ⁴³ он заправо наратив премешта на очигледно раније догађаје те у њега уводи Радослављевог брата Владимира, који је дошао у сукоб са Немањом и браћом када су напали Рашку. Како је Владимир био побеђен у бици код Приштине, Немања је, пише Орбин, тада узео титулу „великог жупана“, а браћа су преузела управу над Хумом

⁴¹ „...facendosi venire non poca gente da Durazzo & da Catarò le quali Città all’hora erano à divotione del Conte Radoslavo, massime la città di Cataro la quale sotto la condotta di Giorgio Bisanti, e di Marino Drago mandò loro ducento huomini da fattione. I quali furono condotti a Rausà vecchia nelle galee de’ Rauseri; quali il restante dell’ essercito havevano mandato per terra à Canali sotto la condotta di Nicolo Bobali. Dove s’erano accanpati etiaudio tre mila soldati di Miroslauo aspettando il restante del’ essercito, per passare più oltre all’ assedio di Rausa: non ostante, ch’essi fingessero, d’essere venuti più tosto per victare a’ Rauseri – M. ORBINI, *Il Regno degli Slavi*, 246; M. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 16–17.

⁴² M. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 302. И. МАНКЕН, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 117–120 [I. MANKEN, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, Београд 1960]. J. LUČIĆ, Kroz konavosku prošlost, *Konavoski zbornik* I, ur. R. BOGIŠIĆ, Dubrovnik 1982, 13–28, str. 18–22; B. STULLI, Dubrovačke odredbe o Konavlima, *Konavoski zbornik* I, ur. R. BOGIŠIĆ, Dubrovnik 1982, 29–43; P. ŽIVKOVIĆ, Ustupanje Konavla Dubrovčanima, *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti: zbornik radova sa znanstvenog skupa Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti održanog u Cavtatu od 25. do 27. studenog 1996. godine*, I, ur. V. STIPETIĆ, Dubrovnik 1998, 77–100.

⁴³ M. ORBINI, *Il Regno degli Slavi*, 246; M. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 17.

„покравајући се свом брату Немањи“. У историографији се узима да је прича о бици код Приштине узета из неког врло касног извора, нарочито што се Приштина означава као место где ће се крунисати краљеви.⁴⁴ Такође, стоји и мишљење да се под битком код Приштине подразумева заправо битка код Пантина,⁴⁵ у којој је Немања победио свог најстаријег брата Тихомира, после које је и учврстио свој великожупански положај.⁴⁶ Место које говори где ће се убудуће крунисати краљеви неодољиво подсећа на *Жичку повељу*.⁴⁷ Зашто Орбин хронолошки прво описује освајање Дукље, а затим Мирослављев сукоб с почетка осамдесетих XII века, те како смо предложили битку код Пантина из 1168. године, није јасно.

У сваком случају након описа сукоба на Косову Орбин бележи Немањин самостални напад на Дубровник и датира га у 1177. годину, за разлику од Рањине који такође спомиње Немањин самостални напад на град, али га датира у 1172. годину.⁴⁸ Орбин, дакле пише како

⁴⁴ М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 302.

⁴⁵ Б. МИЉКОВИЋ, *Pristina – Reale Sedia, Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић*, ур. Р. КУЗМАНОВИЋ – Д. МИРЈАНИЋ – Ђ. ТОШИЋ, Бања Лука 2015, 299–316 [В. МИЉКОВИЋ, *Pristina – Reale Sedia, Zbornik radova u čast akademiku Desanki Kovačević Kojić*, ур. R. KUZMANOVIĆ – D. MIRJANIĆ – Ђ. TOŠIĆ, Banja Luka 2015, 299–316].

⁴⁶ Ј. КАЛИЋ, Српско-византијски сукоб 1168. године, *Зборник Филозофског факултета* 11/1 (1970) 193–204 [Ј. КАЛИЋ, *Srpsko-vizantijski sukob 1168. godine, Zbornik Filozofskog fakulteta* 11/1 (1970) 193–204]; С. ПИРИВАТРИЋ, Прилог хронологији почетка Немањине власти, *Зборник радова Византолошког института (=ЗРВИ)* 29–30 (1991) 125–136 [С. ПИРИВАТРИЋ, *Prilog hronologiji početka Nemanjine vlasti, Zbornik radova Vizantološkog instituta (=ZRV)* 29–30 (1991) 125–136]; Б. ЗАРКОВИЋ, Битка код Пантина и јединство српске државе, *Баштина* 52 (2020) 283–297 [В. ЗАРКОВИЋ, *Bitka kod Pantina i jedinstvo srpske države, Baština* 52 (2020) 283–297].

⁴⁷ СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ, *Сабрана дела*, 116–123; Г. СУБОТИЋ, Трећа Жичка повеља, *Зограф* 31 (2006/2007) 51–58 [Г. СУБОТИЋ, *Treća Žička povelja, Zograf* 31 (2006/2007) 51–58].

⁴⁸ Следећи Рањинине вести определили смо се и за његову датацију Немањиног напада на Дубровник, тј. узимамо да је 1172. *terminus ante quem* за Немањин напад нарочито што се управо те године он и потчинио цару Манојлу I, те је мало вероватно да се неколико година касније одважио за напад на важно византијско упориште, Дубровник. О Немањиним потчињавању након млетачко-византијског рата: А. ПОПОВИЋ, Четири портрета Стефана Немање у византијској књижевности, *Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви. Историја и предање*, ур. Ј. Калић, Београд 2000, 121–129 [А. ПОПОВИЋ, *Četiri portreta Stefana Nemanje u vizantijskoj književnosti, Stefan Nemanja – Sveti Simeon Mirotočivi. Istorija i predanje*, ур. Ј. Калић, Београд 2000, 121–129]; М. М.

се 1177. године „Немања спустио у Жупу“ и нанео штету Дубровчанима, а разлог томе је био сукоб између „дубровачког надбискупа Трибуна“, Млечанина родом и његовог суфрагана которског епископа, кога је надбискуп „искључио из цркве због непослушности“. Због поменутог сукоба, пише даље Орбин дубровачки архиепископ се пожалио папи Александру III, док се которски епископ обратио Немањи који је, како би заштитио епископа, напао Дубровник и одузео следеће суфрагане дубровачкој цркви: Будве, Котора, Улциња, Свача, Скадра, Дриваста, Медона, Србије, Босне, Травуније и Захумља.⁴⁹ Орбин на крају додаје како су поменути суфрагани били потчињени дубровачком архиепископу Јовану, те да се то види из докумената које је папа Александар II упутио Виталу, дубровачком архиепископу 1067. године и касније 1141, архиепископу Андрији. Затим се поименице наводе епископи поменутих епископија, те како их је Стефан Немања ослободио потчињености дубровачкој цркви.

Опет је, као и код Рањине, Немања напао Дубровник због непослушности которског епископа дубровачкој цркви, а што може, како смо указали, да осликава сукоб баријске и дубровачке цркве односно дубровачке и барске. Орбин се нема сумње ослања на Рањинин текст те не чуди што се изнова Немањи приписује улога противника дубровачке цркве, иако савремени историјски извори не дају потврду таквој слици.⁵⁰ Ипак, за разлику од Рањине он уводи поименице у наратив папу Александра III (1159–1181), „који је тада био у Беневенту“, а коме се пожалио дубровачки архиепископ Трибун. Из сачуване изворне грађе знамо да се архиепископ Трибун заиста жалио папи Александру III 1167. године о променама на релацији између дубровачке цркве и њених суфрагана у Дукљи, а о чему сведоче чак четири папска акта издата управо у Беневенту 29. децембра

ВУЧЕТИЋ, Ритуал потчињавања Стефана Немање цару Манојлу I Комнину, *ZP-VII* 50/1 (2013) 493–503, стр. 493–495, 499–501 [M. M. VUČEĆIĆ, Ritual potčinjavanja Stefana Nemanje caru Manojlu I Komninu, *ZPVI* 50/1 (2013) 493–503]. Са друге стране у историографији је изнето мишљење да је могуће да је Немањин напад на град заиста био, како Орбин сведочи, 1177, односно да је Немања искористио пораз који су Византинци претрпели од малоазијских Селџука претходне године, Н. ПОРЧИЋ, Прилог историографским портретима хумског кнеза Мирослава и његових потомака, *Споменица др Тибора Живковића*, ур. И. ЦВИЈАНОВИЋ, Београд 2016, 203–220, стр. 206, нап. 11 [N. PORČIĆ, Prilog istoriografskim portretima humskog kneza Miroslava i njegovih potomaka, *Spomenica dr Tibora Živkovića*, ур. I. CVIJANOVIĆ, Београд 2016, 203–220].

⁴⁹ M. ORBINI, *Il Regno degli Slavi*, 247; M. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 17.

⁵⁰ M. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 453.

1167. Наиме поменути папа екскомуницирао је улцињског и барског епископа јер су одбацили јурисдикцију дубровачке цркве, а дубровачки архиепископ Трибун је одмах обавестио папу о томе. Такође из једног акта истог датума, дакле 29. децембра 1167. године, види се да папа Александар III шаље и писмо самом дубровачком архиепископу Трибуну, којим потврђује сва његова митрополитска права и повластице на подручју целе дијецезе.⁵¹ На крају, Орбин додаје поименични списак суфрагана који су били потчињени дубровачком архиепископу, и наводи да о томе сведочи повеља папе Александра II упућеног дубровачком архиепископу Виталу 1067. односно друга из 1141. године упућена архиепископу Андрији Лукезе. Чини нам се да је овде хроничар имао увид у раније датирана акта која су се тичала спора дубровачке и барске цркве. Заправо папа Александар II није издао поменути документ архиепископу Виталу,⁵² али се зна за фалсификовану повељу реченог папе барској цркви из 1067. године, док се була којом се потврђује јурисдикција дубровачког архиепископа Андреја⁵³ из 1142. године везује за папу Иноћентија II.⁵⁴ Све наведено указује на то да је Орбин имао увид у различита и бројна акта која су се тичала спора дубровачке и барске цркве, које је он уткао у своје вести.

Након што је изнео ретроспективу догађаја који се могу сместити у крај седамдесетих и осамдесете године XII века, Орбин „враћа“ наратив на догађаје који су уследили освајању Зете односно горепоменутом сукобу Мирослава и Дубровчана у Конавлима те описује напад на Дубровник из 1184. године. Наиме, алудирајући на претходне вести о Немањином нападу на Жупу, Орбин бележи да је „седам година после тога“ Михо Бобаљевић поразио „Немањина брата Мирослава у поморској бици „у луци Пољица у Албанији, коју данас зову луком Дубровчана“, и наводи број заплешеног бродовља (три галије, два галиона, седам саеција). Затим каже да је „следеће године“

⁵¹ Папа Александар III је потврдио права архиепископу Трибуну над земљом Захумљем, Србијом и Травунијом и над градовима Котором тј. Росама, Будвом, Баром, Улцињем, Скадром, Дривастом и Пулатом – И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 197–207.

⁵² Дубровачки архиепископ Витал држао је тај положај од пре 1047. до 1074. године, И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 391, прилог 3.

⁵³ Дубровачки архиепископ Андреја је посведочен на том положају од 1142. до после 1153. године, И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 391, прилог 3.

⁵⁴ *Documenta historiae chroaticae periodum antiqam illustrantia*, ed. F. RAČKI, Zagrabiae 1877, 201–203; CD II, 51–53; И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 132–148.

Мирослав „с војском од тридесет хиљада коњаника“ пуних осам дана опседао Дубровник.⁵⁵

Дакле, Орбин доноси једнако детаљну причу као и Рађина о опсади Дубровника, бици у Албанији (Арбанији), идентичан број бродова и коњаника с тим што он напад из 1184. и осмодневну опсаду из 1185. приписује кнезу Мирославу, а не Немањи. Такође, Орбин додатно развија наратив те наводи и како је Константин, у коме препознајемо лик кнеза Страцимира, нападао острво Корчулу, али је био заробљен, те су убрзо Мирослав и Немања потписали мир са Корчуланима према коме су последњи изузети из подређености „господарима Хума“.⁵⁶

Овај учени бенедиктинац доноси још пар важних секвенци из Немањиног живота којих нема код хроничара његових претходника. Наиме, он нас обавештава о бици на „Чабру, данас званој Морава“ између Стефана Немање и Исака II Анђела, коју ставља у 1190. годину. Притом, он износи да је упознат са делом византијског историчара Никите Хонијата и његовим подацима, али очигледно узроке које је Хонијат истакао као узрок и повод за сукоб занемарује, те наводи како је цар Исак II „заметнуо битку са Немањом“ јер је узео у заштиту

⁵⁵ „...Et dopò questo sette anni li Rausei sotto la condotta di Michele Bobali, il quale già ruppeà Trebine Barich Bano di Bosna, attaccati nella pugna nauale con Miroslauo fratello di Nemagna nel porto di Poglize in Albania, che hoggi chiamano porto de' Rausei, lo superarono, & oltre gli altri vascelli che brucciarono, presero 3 galee sue due gallioni, & sette saettie. E l'anno seguente venne Miroslauo con essercito di 30 mila cavalli & pose assedio alla Città di Rausa; & quella cominciò combattere con alcune machine: nel che sendosi trattenuto otto di continouvi, ne potendo far cosa alcuna, pose il fuoco nelle dette machine, e tornò à casa...“ – М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 18; И. МАНКЕН, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 117–120.

⁵⁶ „...Ne molto dopò andò Costantino con essercito contra l'isola di Curzola, che perteneva à Chelmo suo contado, e non gli ubidiva...“, „...francassero quell'isola, e la cavassero dalla suggesttione de' Signori di Chelmo...“ – М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 18–19. V. FORETIĆ, *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420*, Zagreb 1940, 40–41; Љ. МАКСИМОВИЋ, О времену доласка Неретљана на далматинска острва, *Зборник радова Филозофског факултета у Београду* 8/1 (1964) 145–151 [Л. МАКСИМОВИЋ, О времену доласка Неретљана на далматинска острва, *Зборник радова Филозофског факултета у Београду* 8/1 (1964) 145–151]; П. КОМАТИНА, *Константин Порфирогенит и рана историја Јужних Словена*, Београд 2021, 298–299 [П. КОМАТИНА, *Konstantin Porfirogenit i rana istorija Južnih Slovena*, Beograd 2021]; Н. ПОРЧИЋ, Прилог историографским портретима, 209–212.

кнеза Радослава и његову браћу.⁵⁷ Уколико опет у лику кнеза Радослава препознамо последњег дукљанског кнеза Михаила, чини се да Орбинов податак о узроку и поводу битке остаје потпуно неутемељен када узмемо у обзир сведочанство Хонијата и савремених извора.⁵⁸

Затим Орбин бележи догађај који је заправо претходио бици на Морави – Немањин састанак у Нишу са царем Фридрихом I Барбаросом из 1189. године.⁵⁹ За сумаран опис срдачног сусрета у Нишу између цара и српског великог жупана Орбин каже да је користио вести опата Арнолда, Аустријске хронике и Тегенона Посавског кога Орбин погрешно бележи као Падовског.⁶⁰ Затим бележи да је Немања умро, али се јасно разазнаје да меша вести о Немањи и његовом сину Стефану Првовенчаном. Немањино монашко име приписује његовом сину Стефану, као и потомке, те нема сумње да Орбин од тог места доноси вести о Стефану Немањићу.⁶¹

У исто време и фрањевац Јаков Лукаревић (1551–1615) саставља *Обимни извод из Дубровачких анала (Copioso ristretto degli Annali di Ragusa)* који је објављен у Венецији 1605. године. Слично као и Никола Рађина, потицао је из угледне дубровачке породице и био важан чинилац градског живота, најпре као члан Великог већа, а потом као дипломата и кнез Дубровачке републике.⁶² Попут ранијих хроничара, и он своје дело започиње легендом о оснивању града Дубровника и излаже легендарну историју града и његовог залеђа у наредним вековима.⁶³ Његово излагање о догађајима XI и XII века се у значајној мери разликује од Орбиновог, што упућује и на различиту изворну грађу два истакнута хроничара.⁶⁴ Што се тиче извештаја о Стефану Немањи, и ту се вести умногоне не подударују. Прва вест односи се на црквене прилике Дубровачке архиепископије, како је

⁵⁷ М. ORBINI, *Il Regno degli Slavi*, 248; М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 19.

⁵⁸ И. КОМАТИНА, Неколико запажања о бици на Морави, *ИЧ* 69 (2020) 39–56 [И. КОМАТИНА, Неколико запажања о бици на Морави, *ИЧ* 69 (2020) 39–56].

⁵⁹ М. ORBINI, *Il Regno degli Slavi*, 249; М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 19–20.

⁶⁰ М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 503.

⁶¹ М. ORBINI, *Il Regno degli Slavi*, 249–250; М. ОРБИН, *Краљевство Словена*, 21.

⁶² GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, Venezia 1605, 1–10; V. MAŽURANIĆ, Izvori dubrovačkoga historika Jakova Lukarevića, *Narodna starina* 3 (1924) 121–153.

⁶³ GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 7–23.

⁶⁴ П. КОМАТИНА, Quis ergo presbyter Diocleas, 221 нап. 131.

још папа Целестин II потврдио суфрагане Дубровачкој архиепископији од Дубровника до Драча, али су владари из дома Немањића у Србији и Котроманића у Босни одбацили папске одлуке и негирали власт дубровачке цркве и „узели је у своје руке“.⁶⁵ Затим се даје осврт на односе великог жупана Десе и кнеза Радослава (di Zenta) у Дукљи, затим односе Десе и Дубровника, а неколико редова даље узима да су Мирослав и Немања Десини синови, који успевају да испуне његову жељу и освоје Србију.⁶⁶

Специфична је и прича која следи о борби тројице браће за власт у кнежевству Неретљана, а коју су Немања и Мирослав искористили као прилику да потчине Неретљане који су тада били у савезу са Дубровчанима што је довело до тога да је разорена Нарона (Дријева) 1172. године, а тамошње становништво је морало да склопи договор са Босанцима, Хрватима и Угрима како би пружили отпор.⁶⁷ Затим се Лукаревић позива на хроничара Милића Велимишељића, који сведочи да су побројана три народа упутила протест Немањи и Мирославу да убудуће не узнемиравају Далмацију, нити Дубровник. Због тога се браћа враћају у Србију, а Немања је, пошто је наводно одбацио своју династију како сувише незнатног имена, изградио узвишеније династичко име од свог личног имена.⁶⁸

Кнез Радослав и Иван, који су према Лукаревићу раније били у сукобу са Десом, били су се повукли у Дубровник, у намери да поврате отаџбину. Дубровчани нису хтели да их предају Немањи, већ

⁶⁵ „...Ma poi nate nuove occasioni sul favore di casa Nemagna in Servia, e Cotromana in Bossina; e consultando i Prelati con li Principi le cose pubbliche, ricordevoli della grandezza de' loro maggiori, e consapevoli, che i Re ed i popoli abborrivano il Decreto del Papa Innocenzio, avendo negato la potestà dell' Arcivescovo di Ragusa stendersi fuori della sua Diocesi, convertirono tutta l' autorità in loro medesimi...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 19.

⁶⁶ „...Nel 1160 Dessa, ovvero Dessan, pronipote di Stefano Prete della Chiesa di Tucheigl Città di Bossina, da cui ebbe origine l' Illustrissima famiglia Nemagna...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 20, 23, 24.

⁶⁷ „...Intendendo appresso Nemagna, e Miroslavo che Eles, e Sviesdodrag, ed Istok combattevano fra di loro per il principato de Narentani, si volsero valer dell' occasione, e raunata molta gente cominciarono di tal maniera a travagliare gli inimici, i quali se avessero volute abbracciare i consigli de' Ragusei che loro proposero, cioè che posponessero le discordie e mitigassero gl' inimici con qualche apparenza di fuori...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, Venezia 1605, 24; Н. ПОРЧИЋ, Прилог историографским портретима, 206.

⁶⁸ GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, Venezia 1605, 24–25.

су их послали цару Манојлу.⁶⁹ Томе следи опис битке код Пантина између Немање и њиховог брата Владимира, који се рањен у борби спасио у Дубровнику, где је убрзо потом умро и био сахрањен. Лукаревић иако наводи да се битка одиграла код Приштине несумњиво под њом подразумева битку код Пантина.⁷⁰ Недавно је у науци примећено да следећа вест код Лукаревића која говори како је Немања „искоренио чак и вештице из његових земаља“, али да их је коначно истерао цар Стефан Душан, сведочи заправо о Немањиној борби против јеретика – богумила.⁷¹

Познији дубровачки хроничар затим доноси вести о Немањином нападу на Дубровник, али га не датира. Опет се Немања означава као противник дубровачке цркве, те се њему приписује како је епископије дубровачке цркве хтео да подреди Митрополији св. Петра у Расу.⁷² Случај је наводно стигао до Апостолске столице, што је

⁶⁹ „...E come si legge in un risretto di Milich Velimiseglich cronista di Bossina, queste tre nazioni mandarono a protestare a Nemagna, e a Miroslovo che non mettersero cura di molestare in avvenire la Dalmazia, nè di dare fastidio ai Ragusei; perciocch' essi erano obbligati alla difesa della Dalmazia e di Ragusa insieme. Per la qual cosa i due fratelli con molto lor dispiacere levato l'animo da quella impresa se ne partirono per Servia. Nemagna rifiutò il suo casato, come cognome troppò basso, e formò un'alto dal suo proprio nome: e allora si ritirarono a Ragusa Radoslavo ed Ivan, i quali erano sopraggiunti con trattenimenti de' Greci a ricuperare la patria. Nè per quanti sforzi fa cesserò i loro inimici, i Ragusei mai gli vollero tra dire o dare in mano loro: ma fattoli ricuperare l'anime li mandò all'Imperadore Emmanuello...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 23–25.

⁷⁰ „...Uladimir ancor egli rotto sotto Pristina (questa Città per il passato si domandò Prislava) e legata la ferita si salvò in Ragusa, dove in pochi di si morì e su seppellito in Santa Maria alle Pile...Ora fatte queste cose Nemagna attese a voltar sottosopra Sablimie, paese volto al le spalle di Chelmo...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 23–25.

⁷¹ „...Estirpò [sc. Немања] ancora delli suoi paesi le strighe, che con diabolica arte facevano molti danni agli huomini, alle bestie, ed alli campi coltivati. Questo ocioso inganno, proceduto nelle nostre terre dalle malefiche donne di monte Hemo (morto Nemagna) ritornò in riputatione sino che Stefano Imperadore di Surbia lo scacciò di Slavonia, ed abbruggiò i libri di Magia...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 25. Детаљно о овој занимљивој Лукаревићевој вести: Б. ХЕКИЋ, Estirpò ancora delli suoi paesi le strighe – Јед(и)на вест о прогону вештица у држави Немањића, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 85 (2019) 15–25 [В. НЕКИЋ, Estirpò ancora delli suoi paesi le strighe – Јед(и)на вест о прогону вештица у држави Немањића, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 85 (2019) 15–25].

⁷² GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 26.

разгневило Немању те је одлучио да нападне Дубровник.⁷³ Теодор Падијат и цар Манојло су потом пружили помоћ Дубровчанима, „јер је дубровачка страна била праведна“, а поражени Немања и Мирослав су „побегли у планине“. Након поклоњења цару, склопили су мир са Дубровчанима. Уколико хронолошки повежемо напад на Дубровник и време похода Теодора Падијата можемо претпоставити да Лукаревић на овом месту описује Немањин напад на Дубровник из седамдесетих година XII века који описују и Рањина и Орбин, али за разлику од њих који као сукоб стављају црквене неприлике на релацији дубровачка црква – барска, односно дубровачка – которска тј. баријска, он као повод за сукоб означава тежњу Немање да епископије дубровачке цркве подреди „Рашкој митрополији“.

Лукаревић, попут Орбина издваја Мирослављев напад из осамдесетих година XII века, те наводи како је он био „пун амбиције“, разрушио је мир и узнемиравао дубровачке границе, правдајући се да то чине његови људи без његовог знања, те да је чак дошао и у сукоб са Немањом.⁷⁴ Дубровчани су из жеље за осветом послали војску под заповедништвом Михе Бобаљевића, која је код Пољица потопила Мирослављеве бродове. Потом је непријатељ обновио борбу, али је овог пута Мирослављева војска поражена у долини Конавала од стране Николе Бобаљевића. Мирослав је након пораза, како би избегао смрт, побегао у Србију.⁷⁵ Дакле, он само мења распоред сукоба у односу на Орбина, те прво ставља сукоб са Михом Бобаљеви-

⁷³ „...Ma Nemagna instando superbamente per la risoluzione, i Ragusei gli risposero che questa cognizio ne spettava al Papa. Onde mosse la guerra; ma soccorrendo la parte nostra, come quella ch'era piu giusta, Teodoro Padiate, e poi in persona l'Imperadore Emmanuello, Nemagna con Miroslavo fu rotto, e se ne fuggirono ai monti. Avuta poi la fede scese dalle balze e si gettò alli piedi dell'Imperatore, il quale perdonò loro l' errore, obbligandoli a far pace con i Ragusei...“, – GIACOMO LUC-CARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 26.

⁷⁴ „...Ma Miroslavao pieno d'ambizione e di proprio interesse ruppe la pace e di nascosto si mise a rubbare i confini, scusandosi poi, che ciò non si faceva punto di suo ordine, ma che i suoi vassalli avvezzi alle ruberie...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 26.

⁷⁵ „...La Repubblica dissimulando l'ingiurie, deliberò di ritirare la gente dentro ai bórghi della Città, e Miroslavo ch'era chiaro solo per di versi vizi facilmente si ruppe ancor con Nemagna; dalla qual'occasione invitati i Ragusei si risolsero di far vendetta di lui, e mandarono fuori l' armata sotto la condotta di Michele Bobali uomo divalore e di grand' esperienza. Costui incontratosi nei legni di Miroslavo che stavano sull' ancore in Poglize...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 26

ћем у поморској бици, а затим са Николом Бобаљевићем у копненој, што потврђује нашу тезу да је код Орбина у питању један наратив који је прекинут описом ранијих догађаја.

Следеће године је, пише Лукаревић, Мирослав опет са разноврсном војском од 20 000 људи напао Дубровник, али је опет био поражен „и са таквим делима је напустио живот 1179“.⁷⁶ Ипак, за разлику од Орбина, он те нападе везује за седамдесете године XII века, или пак уколико прихватимо 1179. г. као омашку уместо које је требало да стоји 1199, будући да се тада Мирослав последњи пут помиње као покојни, те нападе и он ставља у осамдесете године, попут Орбина. Такође, оно што се примећује код њега је да припаднике династије Немањића из главне и бочних грана назива именом Немање.⁷⁷

Још један истакнути Дубровчанин, Јуније Растић (1671–1735), члан Малог већа, а потом и кнез Дубровачке републике пише своју знамениту *Дубровачку хронику* (*Chronica Ragusina*). Она се састоји од тринаест књига и обухвата историјат Дубровника од 550 до 1451. године.⁷⁸ У његовој другој књизи као и код Орбина и Лукаревића срећемо податке како кућа Немањина потиче од великог жупана Десе, односно да је Немања Десин син.⁷⁹ Дубровчани су стално, пише Растић, били наоружани због Десе, тако да су, када је дошло до напада Млечана, они били спремни.⁸⁰ Наиме, дужд Витал Микијел је према млетачким писцима, пише Растић, септембра 1171. кренуо да сузбије побуну севернодалматинских градова, а након тога наставио пут према Дубровнику, до кога је стигао последњег дана септембра

⁷⁶ „...L'anno poi se guente con venti mila uomini, raccolti di varie nazioni si cacciò a combattere Ragusa; ma succedendo l'impresa a nostro favore se ne tornò a casa e con tali azioni uscì di vita, l'anno 1179...“ – GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 30.

⁷⁷ GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 30–31, 46, 54, 61, 63, 132.

⁷⁸ Растић се при састављању Дубровачке хронике користио, осим архивском грађом, и хроникама Франа Гундулића из XVI века и Ивана Маринова Гундулића из XVII века – *Chronica Ragusina Junii Resti*, V–XIX; JUNIJE RASTIĆ, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013–2024, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/rastic-junije> (конс. 25. јуна 2024. године).

⁷⁹ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 50–51, 58.

⁸⁰ Такође, Растић наводи и да млетачки извори говоре о том нападу, али да он није у архивској грађи нашао потврду за речено, а истиче да чак ни Никита Хонијат не спомиње то у свом у делу – *Chronica Ragusina Junii Resti*, 56–57.

и поставио новог кнеза и срушио градске куле.⁸¹ Након што испише редове према млетачким хроникама, који приповедају „више као пријатељи славе своје отаџбине, него од истине“, он наводи своју верзију приче по којој су Дубровчани одбранили град од Млечана, јер су, како је речено, били под оружјем због страха од Десе. Приповест млетачких хроника по њему не стоји јер да су срушене дубровачке куле, град не би успео „не дуго после“ да се одупре нападу Стефана Немање, који је дошао са војском од педесет хиљада људи.⁸² Растић приповест о Немањином нападу са педесет хиљада људи на Дубровник наставља у трећој књизи и заправо тај напад везује за 1177. годину, као и Орбин.⁸³ Немања је „са војском пришао граду да види да ли може да га заузме“, увидевши да не може то да учини на јуриш одложио је покушај за неко друго време.⁸⁴ Затим Растић поново има потребу да открије по њему праве узроке сукоба, те наводи да је велики жупан Рашке отпочео рат због притиска суфрагана, али је у ствари био љут на град јер је пружио уточиште његовом непријатељу кнезу Радославу. Такође папа Александар III је допринео нападу тиме што је екскомуницирао барског и улцињског епископа због непослушности дубровачком архиепископу Трибуну, који се због тога обратио папи у Беневенту ради потврда привилегија, док су се екскомуницирани епископи обратили Немањи.⁸⁵ Растић на овом месту несумњиво користи Орбина, али свакако и саме акте, јер је његово излагање далеко разговетније.

Дакле, Растић као и Орбин датира Немањин напад на Дубровник у 1177. годину, али и вест да је одустао „увидевши да не може да га освоји“, за разлику од Рањине који то везује за 1172. и вероватно Лукаревић. Повод за сукоб између Срба и Дубровчана из седамдесетих година је опет црквене природе на релацији дубровачке и барске цркве, с тим што се као и код Лукаревића уводи у наратив рашка

⁸¹ Убиство дужда Микијела од стране његових грађана ослободило је Дубровчане – *Chronica Ragusina Junii Resti*, 57–58.

⁸² „...Perche, se la città fosse stata presa e distutta coll'abbattimento delle torri, non avrebbe dopo poco tempo, come si dirà, potuto resistere ad un esercito di cinquanta mila uomini, con i quali Nemagna, figliolo di Dessan, la venne assediare...“ – *Chronica Ragusina Junii Resti*, 58.

⁸³ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 59.

⁸⁴ „...Ma avendo riconosciuto l' impossibilità di farlo con gli assalti, e non avendo condotto seco il necessario per lungo assedio, rimesso il tentativo per un'altra volta, si parti...“ – *Chronica Ragusina Junii Resti*, 59.

⁸⁵ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 59.

црква и Немања као њен заштитник, а не као до тада, код Рањине и Орбина, которске епископије. Такође, уз црквене разлоге додаје се и нови разлог – прихватање Радослава, што је по Орбину био узрок Мирослављевог напада на Дубровник из седамдесетих година XII века, али и битке на Морави. Уследиле су године међусобица, одмазди и пустошења, наводи Растић, али без уласка у град.

Растић затим доноси нови наратив о сукобима Срба и Дубровчана из 1184. и 1185. године. Наиме, разлог је такође био као и код ранијих хроничара црквене природе, јер је римска црква истрајавала у одлуци у вези са расколом око епископија. Немања је „после неколико година ратовања одлучио да заузме Дубровник“. Уследио је напад са мора, а команду је Немања препустио брату Мирославу. Дубровчани су спремно дочекали експедицију од неколико бродова и галија и до главног сукоба дошло је код Пољица на „албанској обали“, где су искусни морепловци Дубровчани потукли војску кнеза Мирослава који се дао у бег, по Растићу 10. августа 1184. године.⁸⁶

Кнез Страцимир је потом напао острво Корчулу и Вис јер су тамошњи становници одбацивали власт Хумљана. Дубровчани су пружили помоћ острвљанима, а Страцимир је чак био и заробљен у окршају. Да би се ослободио дозволио је Корчуланима да буду независни од владара Хума.⁸⁷

Мирослав је наредне, дакле 1185. године још једном напао Дубровник, али овог пута на копну, како би осветио пораз Страцимира. Првог јула стигао је пред град са војском од педесет хиљада људи. Како ни уз бројне опсадне справе није постигао жељено, на дан блажених Петра, Андреја и Ловра прекинуо је опсаду. Дакле, у Растићевом наративу посебно се истиче да су се Немања и браћа заједнички

⁸⁶ „...I Ragusei, che non omettevano diligenza alcuna, riportavano maleficii e danni notabilissimi, perciocche il gran giupano Nemagna, dopo più anni di guerre, s'era proposto nel suo animo di prendere la città di Ragusa. Onde raccolte maggiori forze che li fosse possibile, ed avendo per il passato tentato per terra, questa volta volle anche per via di mare far un insulto; perciò, poste in ordine alcune galere, galeotte e vascelli, diede il governo a Miroslavo, suo fratello minore... Ed in seguito le due armate, slava e ragusea, incontratesi appresso Poglize, nelle riviere d' Albania, vennero alle mani. Ma, siccome i Ragusei erano provetti nella marina, non ebbero gran difficoltà distrugger l' armata slava, avendo in parte preso ed in parte brugiato tutti i loro vascelli e galere, a mala pena salvatosi Miroslavo, il che segui li 10 d' agosto...“ – *Chronica Ragusina Junii Resti*, 60.

⁸⁷ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 60.

упустили у рат са Дубровчанима. Затим су Дубровчани и велики жупан Стефан Немања и његова браћа склопили мир 27. септембра 1186. године.⁸⁸

О миру између Срба и Дубровчана од поменутих хроничара пише једино Растић. Тај мир је по њему „био веома пожељан“, јер су Дубровчани били изнервирани због непрекидних напада Рашана што је доста материјално исцрпело Дубровчане. Одредбе мира Растић доноси у појединостима што јасно указује да је испред себе имао документ.⁸⁹ Након препричавања одредби уговора Растић доноси и коментар у вези са црквеним приликама, о којима у поменутом уговору нема речи. Наиме, он износи да се дубровачка црква никада није опоравила, тј. „никада није повратила дужну послушност својих суфрагана“. Ови ратови, сматра Растић, били су узрок сукоба архиепископа Бара и Дубровника. Такође, додаје да се двадесет година водио рат између Срба и Дубровчана, те да је наступио мир пошто је престало „узнемиравање од словенских војски“.⁹⁰ Након смрти дубровачког архиепископа Трибуна, за архиепископа је изабран Бернард којем је Климент III потврдио привилегије, а уз то се наводи како је папи познато да су епископи „Дукље и Албаније“ имали заштиту „принчева Рашке“, зато је препоручио новог архиепископа Бернарда „жупану Немањи и његовој браћи Страцимиру и Мирославу. Растић затим доноси вести о бици на Морави између Срба и Византинаца, наводећи да је после вишечасовне борбе и показане храбрости Немањина војска „потучена до ногу“. За то време он везује и Мирослављево тражење уточишта у Дубровнику.⁹¹ На основу бројних појединости јасно је да је Растић пред собом имао текст уговора кнеза Мирослава и Дубровчана од 17. јуна 1190.⁹² Растић затим

⁸⁸ „...E subito s' entro nei trattati, i quali in poco tempo furono stabiliti, e pubblicata la pace li 27 di settembre 1186...“ – *Chronica Ragusina Junii Resti*, 61.

⁸⁹ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 61–62; Н. Порчић, *Документи*, 129–131; И. КОМАТИНА, Неке особености, 15–22.

⁹⁰ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 62.

⁹¹ „...Ma essendo il gran giupano Nemagna e fratelli in continua discordia con Isacco Angelo, imperator della Grecia, non mancavano d' offender lo stato suo e rovinar i paesi nei contorni di Scopia. L' imperatore, fatto un buon esercito, si batte con Nemagna al fiume Morava, e dopo un combattimento di piu ore, sostenuto con gran corraggio d' ambe le parti, Nemagna fu ben battuto...“ – *Chronica Ragusina Junii Resti*, 63.

⁹² Мирослављево избеглиштво у Дубровник хроничар ставља у 1190. годину, те наводи како је Немањин брат послао Мавра и Сергија како би испослови код Дубровчана сагласност за његов боравак и како је кнез Гервасије уз

оправдава потребу Дубровника за пружањем азила чињеницом да општина жели добросуседске односе.

Дубровачки хроничар за 1193. годину везује необичну информацију о односу Немање и дубровачке цркве по којој је велики жупан послао амбасадора Дубровчанима и архиепископу Бернаруду, тражећи да плате 1000 перпера како би се постарао да сви епископи који су били отуђени признају јурисдикцију дубровачког архиепископа. Међутим, архиепископ и република нису ушли у преговоре. За ову Растићеву епизоду не уочавамо ни један савремени податак с којим би могла да буде у вези. Такође, он прави реминисценцију и на ранији догађај када је кнез Мирослав протерао „Доната епископа Стона“, суфрагана дубровачке цркве, а коме је његов син Петар дозволио повратак уз плаћање надокнаде. Међутим, ни ову понуду није прихватила република ни Стефан Немања.⁹³ Само је код Растића забележена традиција да је Мирослав протерао стонског епископа и она није потврђена у савременим изворима. Ипак, како смо у нашим ранијим истраживањима указали једино нам писма писма папе Мартина IV и Хонорија IV из 1284. и 1286. г., говоре да је столица стонског епископа дуго времена упражњена што можда посредно може да потврди традицију коју познији хроничар приписује хумском кнезу Мирославу.⁹⁴ Након тога Растић прелази на опис владе Стефана

сагласност племића донео одлуку да може безбедно да борави унутар града. Исто се наводи и у документу од 17. јуна 1190. године – И. РАВИЋ, Уговор хумског кнеза Мирослава и Дубровчана, *Стари српски архив* 11 (2012) 11–23 [I. RAVIĆ, Ugovor humskog kneza Miroslava i Dubrovčana, *Stari srpski arhiv* 11 (2012) 11–23]; Н. ПОРЧИЋ, *Документи*, 131–133; Н. ПОРЧИЋ, Прилог историографским портретима, 209, нап. 28. Растић, дакле, пише о Мирослављевом азилу у Дубровнику одмах после описа битке на Морави, али ни једном речју не истиче да је пораз у бици био његов узрок. Неколико редова даље он објашњава да је кућа Немањића била у рату са царем, који је уједно био и непријатељ Дубровчана, те да се њему никако не би допало што су прихватили једног Немањића. Иако Растић не доноси тачан узрок Миролсављевог азила, као што га нема ни у самом документу из јуна 1190, он јасно указује да се у околностима рата са Немање и Царства (1189–1191) Мирослав склонио у Дубровник. Како се, по свој прилици, битка на Морави одиграла септембра 1191. године (И. КОМАТИНА, Неколико запажања, 39–56), а документ о Мирослављевом азилу је састављен јуна 1190. године, можда се може закључити да је он избегао усред рата са Византијом и да у одсудној бици, највероватније, није био уз свог брата Немању.

⁹³ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 66

⁹⁴ А. THEINER, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustantia* I, Romae 1863, 100; CD III, 142–143; И. КОМАТИНА, *Црква и држава*, 210–211, посебно нап.770.

Провенчаног, а последња непосредна реминисценција на Немањино раније деловање је при опису повода за рат између краља Уроша и Дубровчана шездесетих година XIII века наводећи да је краљ Урош сматрао да треба да му се исплати новац за коришћење винограда на његовој територији, док су Дубровчани сматрали да су тај дуг исплатили још Стефану Немањи.⁹⁵ То је уједно и последњи наратив о Немањи у дубровачким хроникама хуманистичке епохе.

* * *

Узевши све речено у обзир можемо закључити да се у дубровачким хроникама појављује неколико наратива о Стефану Немањи, неки од њих су потврђени у другој изворној грађи, док други припадају само њиховој традицији. У хроникама с краја XV односно из XVI века, а које су саставили Лудовик Цријевић Губерон и Серафин Раци догађај о продаји Стонског рата 1333. се погрешно приписује личности Стефана Немање, иако је из контекста јасно да се подразумева краљ Стефан Душан. У *Дубровачким анализама* се не помиње родоначелник Немањића, док Никола Рањина који је прерадио помену-те *Анале* први уводи Стефана Немању у реални историјски оквир XII века, те му приписује и напад на Дубровник из 1172. године. Повод за ратовање Рањина препознаје у узурпацији права дубровачке цркве од стране Стефана Немање, те у његовој подршци которској епископији. Што се тиче ратовања из осамдесетих година XII века он га везује само за личност Стефана Немање, а повод за сукоб би било *убиство* хумског епископа односно опет црквене природе.

Хуманисти XVII века, Мавро Орбин, Јаков Лукаревић, односно XVIII века, Јуније Растић доносе далеко обимније вести о великом жупану Стефану Немањи. Тада срећемо прве вести о пореклу Немањиним јер хроничари узимају да је његов отац био Деса. Орбин доноси вести о освајању Дукље те о борби са кнезом Радославом, у коме смо препознали лик последњег великог кнеза Дукље, Михаила. Орбин такође доноси вести о нападу Стефана Немање на Дубровник седамдесетих година XII века, само га он везује за 1177. годину, као и Растић, с тим што је повод сукоба код Орбина као и код Рањине, на релацији дубровачка црква – которска црква док је код Растића на релацији дубровачка црква – рашка митрополија, што очигледно

⁹⁵ *Chronica Ragusina Junii Resti*, 96; И. КОМАТИНА, *Краљ Стефан Урош I Велики и његов век*, Београд 2021, 263 [И. КОМАТИНА, *Kralj Stefan Uroš I Veliki i njegov vek*, Београд 2021].

подражава Лукаревића који такође доноси вести о Немањином нападу на Дубровник из 1172. наводећи исти повод. Такође Орбин доноси традицију о копненој бици између кнеза Мирослава и Дубровчана код Конавла, а затим описује њихов сукоб на мору и датира га у 1184. годину. Поменути хроничар осмодневну опсаду Дубровника приписује такође кнезу Мирославу и везује је за 1185. као и Страцимиров напад на Корчулу када су му у помоћ притекла браћа. Највероватније на те Мирослављеве сукобе мисли и Лукаревић али их, како смо истакли по свој прилици омашком ставља у мало пре 1179. године. Растић посебно истиче заједничке борбе Немање и браће из 1184. и 1185. против Дубровника, а такође први доноси и одредбе уговора о миру између Немање и Дубровчана из 1186. И Орбин и Растић помињу битку на Морави, и врло сумарно образлажу промену на престолу. Све то указује да су хроничари исписивали вести које се односе на међусобни однос Стефана Немање и Дубровника, а неке од њих попут Немањиног напада с почетка владавине, затим Немањиног неблагонаклоног односа према дубровачкој цркви у поменутом периоду, као и онај о израженој Немањиној, односно Мирослављевој или пак заједничкој улози у нападима из осамдесетих година XII века, без обзира што немају потврду у савременим изворима, треба узети у разматрање.

Ivana Komatina

**BETWEEN HISTORY AND TRADITION – NARRATIVES ABOUT
STEFAN NEMANJA IN THE CHRONICLES OF RAGUSA**

Summary

Several narratives about Stefan Nemanja appear in the chronicles of Ragusa, some of them are confirmed in other source material, while others belong only to their tradition. In the chronicles from the end of the 15th or 16th century, compiled by Ludovicus Cerva Tubero and Serafino Razzi, the event of the sale of the Ston and Pelješac in 1333 is wrongly attributed to the person of Stefan Nemanja, although it is clear from the context that King Stefan Dušan is meant. The progenitor of Nemanjić dynasty is not mentioned in the *Annals of Ragusa*, while Nicola Ragnina, who reworked the mentioned *Annals*, is the first to introduce Stefan Nemanja into the realistic historical framework

of the 12th century, and attributes to him the attack on Ragusa in 1172. Ragnina recognizes the reason for the war in the usurpation of the rights of the church of Ragusa by Stefan Nemanja, and in his support for the bishopric of Cattaro. As for the war from the eighties of the 12th century, he links it only to the personality of Stefan Nemanja, and the reason for the conflict would be the murder of the bishop of Hum, i.e. again of an ecclesiastical nature.

The humanists of the 17th century, Mauro Orbini, Giacommo Luccari, that is, of the 18th century, Giunio Resti, bring far more extensive news about the grand župan Stefan Nemanja. That's when we meet the first news about the origin of Stefan Nemanja because the chroniclers assume that his father was Desa. Orbini brings news about the conquest of Dioclea and about the fight with Prince Radoslav, in whom we recognized the figure of the last grand Prince of Dioclea, Mihailo. Orbini also brings news about Stefan Nemanja's attack on Ragusa in the seventies of the 12th century, only he links it to the year 1177, as does Resti, with the fact that the reason for the conflict according to Orbini as well as Ragnina was the relation between the church of Ragusa and the church of Cattaro while according to Resti it concerned the relation between the church of Ragusa and the Metropolitanate of Ras, which obviously imitates Luccari, who also brings news about Nemanja's attack on Ragusa in 1172, citing the same reason. Orbini also brings a tradition about a land battle between Prince Miroslav, elder brother of Nemanja, and the people of Ragusa near Konavli, and then describes their conflict at sea and dates it to the year 1184. He also attributes the eight-day siege of Ragusa to Prince Miroslav and links it to 1185, as well as Stracimir's attack on Korčula when his brothers – Nemanja and Miroslav came to his aid. Most likely Luccari also meant those Miroslav's conflicts, but, as we pointed out, he most likely mistakenly put them a little before 1179. Resti particularly emphasizes the joint battles of Nemanja and his brothers in 1184 and 1185. against Ragusa, and he is also the first to bring the provisions of the peace treaty between Nemanja and Ragusans from 1186. Both Orbini and Resti mention the battle on the Morava, and very briefly explain the change on the throne. All this indicates that the chroniclers wrote narratives related to the mutual relationship between Stefan Nemanja and Ragusa, and some of them, such as Nemanja's attack at the beginning of his reign, then Nemanja's unfavorable attitude towards the church of Ragusa in the mentioned period, as well as the one about Nemanja's or Miroslav's, or their joint role in the attacks from the eighties of the 12th century, regardless of the fact that they have no confirmation in contemporary sources, should be taken into consideration.

Keywords: humanism, historiography of Ragusa, Stefan Nemanja, Ragusa, chronicles.

Чланак примљен: 2. јула 2024.

Чланак прихваћен: 23. октобра 2024.